

Maria Hamberg

~~UTLÄNDSKA~~ AGENTER FÖR FÖRÄNDRING

En rapport om det ryska civilsamhällets utsatthet
och dess arbete för mänskliga rättigheter

Agenter för förändring

Maria Hamberg

Stockholm, oktober 2021

*Producerad av Östgruppen för demokrati
och mänskliga rättigheter
www.ostgruppen.se, info@ostgruppen.se*

Formgivning, layout: Olga Fedorina

Rapporten är gjord med finansiellt stöd från SIDA

Östgruppen ansvarar själv för innehållet i rapporten

~~UTLÄNDSKA~~ AGENTER FÖR FÖRÄNDRING

En rapport om det ryska civilsamhällets utsatthet
och dess arbete för mänskliga rättigheter

FÖRORD

Jag är utländsk agent!

Jag är agent för ett land vars politik det är att bekämpa korrup-tionen, få ett slut på fånganstalternas förnedring och tortyr och ge stöd åt sjuka, gamla, föräldralösa och funktionsnedsatta: åt alla dem som inte kan ta hand om sig själva.

Mitt lands politik är att sjukhusen ska ge god vård och att den vården ska vara tillgänglig för alla, inte enbart för höga tjänstemän och deras förmögna vänner.

Min stat kämpar för att dess fabriker inte ska förgifta vattnet och luften, skogarna inte ska huggas ned, oljan inte ska pumpas upp till omättlig vinst för giriga storföretag och bankerna inte ska bli feta på att suga ut landets befolkning.

I mitt land kan jag utan rädsla uttrycka min åsikt: jag kan skriva, läsa och sjunga vad jag vill och jag kan älska den som mitt hjärta väljer.

Min stat tar hand om sina soldater och bekämpar pennalism, hunger och sjukdom i militären. Mitt fosterland skickar inte sina söner, förklädda till "små, gröna män", till främmande länder för att sedan begrava dem i hemlighet när de återvänder i kistor.

Mitt lands domstolar är rättvisa: de dömer inte efter vad som är politiskt ändamålsenligt eller som det passar myndigheterna och de sätter inte oskyldiga i fängelse.

I mitt land förstår tjänstemännen att de ska tjäna allmänheten, inte fylla sina egna fickor. Och om jag tycker att de styrande inte lever upp till de krav som samhället ställer på dem, då kan jag fritt ge uttryck för min vilja i ett rättvist val och rösta fram ett annat styre.

Jag arbetar samvetsgrant för att mitt fosterland ska bli precis sådant, för att mitt lands lagar ska gälla lika för alla och för att rätts-samhälle, mänskliga rättigheter och människovärde ska bli hörnstenar i min stats politik.

Och om den stat som jag bor i anser att det jag då gör står i strid med dess intressen, så ja!

DÅ ÄR JAG AGENT FÖR ETT ANNAT LAND

Tal av Tatjana Sjtjur, ordförande för organisationen Eurasiens Kvinnor (stämplad som utländsk agent), Tjeljabinsk 2019

Översättning: Inga Ollars

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	9
1.1 Rätten till föreningsfrihet	10
2. Lagstiftning som begränsar föreningsfriheten	11
2.1 Utländska agenter	14
2.2 Oönskade organisationer	27
3. Andra hot mot föreningsfriheten	33
3.1 Allt svårare att demonstrera	33
3.2 Vad räknas som en extremistisk organisation?	34
3.3 Trakasserier vanligt förekommande	35
4. Civilsamhällets engagemang inger hopp	37
4.1 Fortsatt kampvilja mot alla odds	37
4.2 Visst är det möjligt att samarbeta med det ryska civilsamhället!	39
5. Östgruppens rekommendationer till svenska beslutsfattare	43

INLEDNING

Under de senaste 20 åren har föreningsfriheten i Ryssland gradvis kringskurits mer och mer. Med hjälp av repressiva lagar och trakasserier motverkas de krafter i det civila samhället som önskar föra Ryssland i en mer demokratisk riktning. Denna repression mot oliktankande har intensifierats tydligt under 2021. Politiska fri- och rättigheter begränsas allt mer för varje dag som går och det civila samhället är utsatt för stark press.

I slutet av 2020 antogs en rad nya lagar i den ryska statsduman som drastiskt inskränker föreningsfriheten. Många av lagändringarna utgör en breddning av redan existerande lagstiftning om utländska agenter, samt förstärker lagstiftningen om oönskade organisationer. Båda de här lagarna har kommit att tillämpas i allt högre grad under det senaste året. Utöver dessa lagar finns även andra sätt att skrämja och trakassera företrädare för civilsamhället såsom övervakning, smutskastning och politiskt motiverade åtal.

Östgruppen har länge bevakat föreningsfriheten i Ryssland, och konstaterar att den aldrig varit så begränsad som nu. Om de villkor det ryska civilsamhället verkat i varit svåra redan tidigare, så råder nu en oro för att alls kunna fortsätta bedriva verksamhet som uppfattas som regimkritisk. Människorättsadvokaten Pavel Tjikov från Agora menar att det som pågår är ett stegvis kriminaliserande av det civila samhället i Ryssland.

Men trots svårigheterna försöker företrädarna för civilsamhället att anpassa sig till den nya verkligheten och hittar nya vägar för att kunna fortsätta arbeta. I den här rapporten beskriver vi hur föreningsfriheten inskränks i Ryssland idag, och vad vi kan göra från svenskt håll för att stödja de aktivister som fortsätter arbetet för ett bättre samhälle.

Rätten till föreningsfrihet

Det finns en rad rättigheter som reglerar det civila samhällets möjligheter att verka fritt. En av de mer grundläggande är föreningsfriheten, vilken kan definieras som "frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften". Föreningsfriheten har en självklar plats i flera centrala dokument som rör mänskliga rättigheter, däribland FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och Europakonventionen.

Förutom föreningsfriheten påverkar till exempel också yttrandefriheten och mötesfriheten organisationerna i det civila samhället. The World Movement for Democracy har vägt samman de olika internationella lagar, konventioner och deklARATIONER världen över som reglerar det civila samhället. Utifrån dessa har man sedan formulerat sju gemensamma principer, vilka i korthet är:

1. Rätt att ansluta sig till en organisation
2. Rätt att agera fritt, utan omotiverad statlig inblandning.
3. Rätt till yttrandefrihet.
4. Rätt till kommunikation och samarbete.
5. Rätt till fredliga sammankomster.
6. Rätt att söka och säkra resurser.
7. Skyldighet för stater att försvara civilsamhället.

Dessutom finns en FN-resolution till skydd för människorättsförsvarare i vilken medlemsländerna uppmanas att inte hämma deras autonomi med särskilda rapporteringskrav och att avstå från diskriminerande restriktioner mot deras finansiering. I resolutionen sägs att ingen lag får kriminalisera eller delegitimera aktiviteter till försvar för mänskliga rättigheter utifrån var dess finansiering kommer ifrån.

LAGSTIFTNING SOM BEGRÄNSAR FÖRENINGSFRIHETEN

Det är idag framförallt två ryska lagar som begränsar föreningsfriheten: lagstiftningen om utländska agenter och lagen om oönskade organisationer. Dessa lagar försvårar för det oberoende civilsamhället att verka fritt och upprätthålla kontakter med det internationella civilsamhället. Lagarna grundas i en rädsla för utländskt politiskt inflytande och inhemsk mobilisering och syftar till att diskreditera och försvaga civilsamhället. Lagarna används godtyckligt, och det är tydligt att lagboken främst används för att skrämja och hindra obekväma röster.

Agentlagstiftningen är i dagsläget uppdelad på fyra olika lagar som reglerar olika typer av verksamhet och som har delvis olika regelverk för de som ingår i respektive register; organisationer, massmedier, individer och icke-registrerade sammanslutningar. Den innebär i sin nuvarande form att alla ideella organisationer, journalister och individer som tar emot internationellt stöd och ägnar sig åt politisk verksamhet eller sprider information till en större publik är skyldiga att registrera sig som utländska agenter.

Detta betyder i praktiken att vem som helst som uttrycker åsikter om myndigheterna, genomför det som uppfattas som obekväma verksamhet, deltar i politiska rörelser eller organiserar påverkanskampanjer kan bli stämplad som utländsk agent ifall myndigheterna anser att detta gjorts i en utländsk finansiärs intresse.

Registret över utländska agenter består i skrivande stund (hösten -21) av 75 ideella organisationer, 73 massmedier (inklusive individuella mediaagenter) och två icke-registrerade sammanslutningar. Det är ännu ingen som blivit uppförd i registret som individuell utländsk agent.

De internationella organisationer som klassas som oönskade organisationer är förbjudna att verka på ryskt territorium, och de ryska medborgare som befins ha samröre med dem riskerar böter eller fängelse. Även antalet oönskade organisationer har ökat stadigt de senaste åren och i registret återfinns idag 50 organisationer. I de flesta fall rör det sig om organisationer som verkar för demokrati och mänskliga rättigheter.

I en kartläggning av både de utländska agenterna och de oönskade organisationerna har människorättsorganisationen OVD-info kategoriserat dem baserat på verksamhetsinriktning. Av de sammanlagt 355 entiteter som blivit uppförda (och bortplockade) genom åren märks:

massmedier + enskilda journalister	64
människorättsorganisationer	37
folkbildningsinitiativ	34
miljöorganisationer	32
valövervakare	30
forskningsinstitut	20
lokaldemokratiprojekt	18
politiska organisationer	18
HIV/AIDS- och drogavvänjningsorganisationer	15
organisationer som stödjer fri journalistik	12
organisationer som utvecklar civilsamhället	11
fackföreningar	9
religiösa organisationer	9
organisationer som arbetar med minoritetsfrågor	9
kvinnorättsgrupper	8
HBTQI-organisationer	6
organisationer som hjälper fängelseinterner	5
sjukvårdsorganisationer	5
organisationer som jobbar med flykting-och migrantfrågor	5
antikorrupsionsorganisationer	4
organisationer som stödjer personer i det militära	2
näringslivsorganisationer	2

Den ursprungliga agentlagen

Den ryska lagstiftningen om "utländska agenter" antogs år 2012 och innebar i sin dåvarande form att organisationer i det civila samhället som mottog bidrag från utlandet och samtidigt ägnade sig åt politisk verksamhet måste anmäla sig till ett offentligt register över "utländska agenter". På grund av att de frivilliga anmälningarna uteblev skapade man snart ett tillägg som möjliggjorde tvångsregistrering av agenterna. Vad som utgör politisk verksamhet har tolkats brett av myndigheterna, och opinionsbildning i civilsamhällets ofta inte särskilt kontroversiella profilfrågor har kommit att räknas som sådan.

"Vi kandiderar inte till några politiska positioner. Vi bedriver inte lobbyarbete. Vi arbetar inte med eller för några politiska partier. Vi bedriver bara människorättsarbete, juridiskt arbete, vilket vår regering av någon anledning anser vara politisk verksamhet."

Galina Arapova, Centret för skydd av mediers rättigheter

Tillämpningen är ofta svårförutsägbar och varierar över tid, vilket möjligen också kan vara syftet. Redan från början var det tydligt att agentlagen gick ut på att smutskasta och skapa besvär för de utpekade organisationerna med förhoppningen att de inte skulle kunna påverka den allmänna opinionen.

Sammanlagt har lagen under de år den funnits tillämpats mot över tvåhundra olika organisationer, företrädesvis mot människorätts- och miljöorganisationer. Många har drabbats av höga böter när de inte följt den, tvingats lägga ned sig själva eller avstå utländska bidrag i syfte att slippa ur registret. De ryska organisationer som slutat ta emot utländska medel har oftast inte lyckats hitta annan finansiering.

Man uppskattar att så många som en tredjedel av alla miljöorganisationer i Ryssland lagts ned som en följd av agentlagen. Som nämns ovan finns idag 75 organisationer uppförda i registret över utländska agenter, men fler och fler läggs regelbundet till. Detta är organisationer som arbetar med miljöfrågor, mot våld i hemmet, ger praktisk hjälp till interner i de ryska fängelserna, genomför opinionsundersökningar, försvarar yttrandefriheten mm.

För att ta några exempel:

- **Sacharovcentret.** Centret i Moskva som är uppkallat efter Andrej Sacharov ägnar sig åt upplysningsarbete om mänskliga rättigheter genom olika aktiviteter såsom folkbildning, utbildningar i mänskliga rättigheter, fotoutställningar och debatter. Det tjänar också som mötesplats för människorättsorganisationer och aktivistgrupper som ges möjlighet att hålla sina evenemang i Sacharovcentrets lokaler. Där finns även ett litet museum där man uppmärksammar Rysslands totalitära historia. Sacharovcentret uppfördes i registret över utländska agenter år 2014 som en av de första registrerade agentorganisationerna.
- **Nej till våld.** Organisationen ger stöd till kvinnor som utsatts för våld i hemmet och arbetar för att stärka kvinnans rättsliga ställning. Nej till Våld uppfördes på listan över utländska agenter år 2021, efter att en okänd man tipsat myndigheterna. Dessa fann att organisationen tagit emot spridda donationer från utlandet och att medarbetare deltagit i gatuprotester samt att organisationen tagit fram ett lagförslag syftande till att kriminalisera våld i hemmet. Efter att ha stämplats som agent har organisationen breddat sin verksamhet och jobbar nu även mot andra typer av våld, såsom polisvåld.

- **Medborgarinitiativet mot miljöbrott.** Miljöorganisation verksam i Södra Ryssland som bland annat arbetar för bevarandet av naturreservat och andra värdefulla miljöobjekt som ofta hotas av den omfattande korruptionen i området. Organisationen försvarar medborgarnas miljö rättigheter i domstol och bedriver upplysningsarbete om de miljökatastrofer och miljöbrott som inträffar i regionen. Den uppfördes i registret år 2019 på grund av att man tagit emot bidrag från ryska Greenpeace för att kunna bedriva ett projekt som skulle bekämpa bränder i Södra Ryssland genom att rekrytera volontärer till en frivilligbrandkår.
- **Phoenix Plus.** En 15 år gammal och flerfaldigt prisbelönt organisation som byggt upp mötesplatser i ett tiotal ryska städer där man hjälper hiv-smittade och bedriver upplysningsarbete samt förebyggande arbete mot sjukdomen. Tidigare erbjöd man snabbtester, men efter att man stämplats som utländsk agent har man inte haft resurser att fortsätta bedriva den verksamheten. Organisationen uppfördes på listan år 2019 efter att man publicerat en skrift om att det saknades förebyggande arbete mot spridning av HIV bland homosexuella män.
- **Sova Center.** Sova är ett utbildnings- och analytiskt center baserat i Moskva som forskar om nationalism, främlingsfientlighet, politisk radikalisering m.m. Centret publicerar regelbundet rapporter om hur lagar på dessa områden stiftas och implementeras och bevakar fall av etniska och religiösa hatbrott. Man tog emot stöd från ett antal utländska givare för att kunna bedriva sitt arbete och tvångsregistrerades som utländsk agent 2016.
- **Agora.** Människorättsorganisation bestående av advokater som erbjöd fritt juridiskt stöd till människor som utsatts för kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Agora har tagit

flera hundra fall till Europadomstolen, som tvingat Ryssland till miljonskadestånd till offren, och dess advokater har försvarat många av de civilsamhällesaktivister som nämns i den här rapporten. Organisationen uppfördes på listan över utländska agenter 2014 och likviderades ett par år senare av domstol. Har fortsatt verka som ett nätverk av fristående advokater.

De som registrerats som utländska agenter är föremål för utökade redovisningsskyldigheter till myndigheterna och ska märka allt sitt informationsmaterial – fysiskt som digitalt - så att det framgår att materialet är framtaget av just en utländsk agent. Detta har lett till en uppenbar misskreditering i allmänhetens ögon, eftersom benämningen "agent" generellt associeras till spionverksamhet. Dessutom har många av de så kallade agentorganisationerna tidigare bedrivit ett nära arbete med olika myndigheter, exempelvis utbildningsväsende, militär, polis, rättsväsende och kommuner, vilket på senare år blivit näst intill omöjligt då dessa inte vill bli sammankopplade med utländska agenter.

De ryska organisationerna har tillämpat olika förhållningssätt till agentlagen. Vissa har valt att inte skriva ut att de är agenter vilket medfört höga böter och långdragna rättsprocesser, medan andra väljer att lägga till egna kommentarer till den obligatoriska texten.

Enligt beslut fattat av det ryska justitiedepartementet den 25 oktober 2019 utgör "Medborgarinitiativet mot miljöbrott" en utländsk agent. Men vi anser oss inte vara någon utländsk agent. Vi är ryska medborgare som lever i den ryska federationen, som betalar skatt och följer dess lagar – även sådana idiotiska och diskriminerande som lagen om utländska agenter. De verkliga agenterna är de som plundrar vårt land, skor sig på våra gemensamma naturresurser och vår hälsa och som för ut kapitalet ur landet.

Medborgarinitiativet mot miljöbrott

Uträkningar har visat att de utökade redovisningskyldigheterna inneburit att det tillkommit i snitt en månads extra arbete som lagts på de redan överhopade agentorganisationerna. Många organisationer har dessutom valt att bestrida stämpeln, samt de böter de ofta åläggs, genom omfattande rättsprocesser mot de ryska myndigheterna. Även det kräver mycket personella resurser som annars skulle ha gått till den verksamhet som organisationerna egentligen vill bedriva.

Under 2019 hade exempelvis den ansedda människorättsorganisationen **Memorial** fler än 27 pågående parallella rättsprocesser, vilka tog resurser från de advokater som egentligen borde arbeta med att ta fall till Europadomstolen för mänskliga rättigheter. För en mindre organisation riskerar liknande rättsprocesser att helt förlama verksamheten. Runt 60 organisationer har tröskat sig igenom det ryska rättssystemet och sedermera lämnat in överklaganden till Europadomstolen, som dock inte arbetat igenom några av fallen ännu.

Utöver stora personella resurser krävs också ofta stora finansiella resurser för agentstämplade organisationer då bötesbeloppen för förseelser mot agentlagstiftningen kan bli väldigt stora. Ovan nämnda Memorial har hittills dömts till över 500 000 kronor i böter, och de fortsätter att på regelbunden basis beläggas med böter. Men även små summor kan vara svåra att betala för mindre organisationer, särskilt om det sker upprepade gånger.

Om organisationen inte betalar sina böter kan en konkursprocess inledas och organisationen likvideras. Ofta beläggs samtidigt ledaren för organisationen med böter och betalar inte ledaren sina böter så kan hen dels få sina tillgångar beslagtagna, dels beläggas med utreseförbud. Många väljer ändå att bestrida böterna eller vägra betala dem av principiella skäl.

Ett exempel är **Södra Människorättscentret** som fördes in i justitieministeriets register över utländska agenter år 2016 efter att ha tagit emot pengar från en internationell organisation och samtidigt ägnat sig åt vad myndigheterna betecknar som politisk verksamhet, i det här fallet regelbunden bevakning av polisens arbete och publicering av en rapport om migranters utsatta situation.

Man dömdes till att betala drygt 40 000 kronor i böter för att inte självmant ha registrerat sig som agent. Då organisationen inte betalade dömdes istället ledaren för organisationen till flera bötesstraff på tusentals kronor vilket han vägrade acceptera. Detta resulterade till slut i att han dömdes till samhällstjänst för att inte ha åtföljt domstolsorder.

Ett annat exempel är miljöorganisationen **Miljöförsvaret** som arbetar med kärnkrafts-, kolbrytnings- och klimatfrågor, vars ena grundare Vladimir Slivjak tilldelades Right Livelihoodpriset 2021. Hans kollega Aleksandra Koroljova blev år 2019 tvungen att lämna Ryssland efter upprepade trakasserier med anledning av just agentlagstiftningen. Aleksandra vägrade av principiella skäl att betala böterna Miljöförsvaret dömts till på grund av att de avstått från att märka sitt material med informationen om att de var en utländsk agent. Efter att det väckts fem åtal mot henne lämnade hon landet.

Agentlagen breddas

I slutet av 2020 antog den ryska duman en rad lagförslag som breddar agentlagstiftningen. Några av de viktigaste förändringarna i lagstiftningen som berör de ideella organisationerna i det civila samhället stipulerar att organisationerna måste få sina planerade aktiviteter godkända av myndigheterna. Från och med i år måste all verksamhet som bedrivs av en utländsk agent årligen

anmälas i förväg till justitieministeriet som kommer att ha rätt att stoppa hela eller delar av den planerade verksamheten.

En organisation som inte följer ett sådant beslut och stoppar verksamheten i fråga kan enligt den nya lagen stängas ned av myndigheterna. Det har inte presenterats några kriterier kring vilken verksamhet som justitieministeriet kan komma att anse vara olämplig, och myndigheterna har fått ett effektivt verktyg att tysta alltför obekväma verksamheter. Många organisationer riskerar att ställas inför det svåra valet att antingen lägga ner ett känsligt program eller riskera att hela organisationen likvideras.

”Förändringarna riskerar att bli förödande för det ryska civilsamhället som redan befinner sig under hård press. De möjliggör för regimen att godtyckligt förbjuda alla initiativ som kritiserar myndigheters handlande och innebär en allvarlig inskränkning av föreningsfriheten”

Martin Ugglå, Östgruppen

En annan förändring gör gällande att utländska agenter även måste redovisa alla deltagare i sin verksamhet, vilket utöver medarbetare och styrelseledamöter kan röra sig om anlitade experter, volontärer och åhörare. Lagtexten anger inte vad en ”deltagare” innebär men använt i sin bredaste tolkning riskerar det att ytterligare isolera de utländska agenterna från sina målgrupper.

Ryska människorättsförsvare har i flera upprop till det internationella samfundet varnat för att detta kan leda till total kontroll över det oberoende civilsamhället och att det riskerar att dramatiskt försvåra det ryska civilsamhällets arbete.

”Jag tror att förändringarna var avsedda som ett hot att vid behov förverkliga mot organisationer som är för envisa, för aktiva eller för oppositionella.”

Marina Agaltsova, Memorial

Förändringar i utbildningslagen som presenterades i slutet av 2020 innebär att alla som vill bedriva folkbildning måste få myndigheternas godkännande för att få genomföra sina utbildningsprogram. Många agent-organisationer har redan stora problem att interagera med studenter, lärare och universitet på grund av agentstämpeln, men med de nya förändringarna blir det ännu svårare.

Ett av förslagen i den nya lagstiftningen gjorde gällande att organisationer som stämplats som utländska agenter helt förbjuds att bedriva folkbildande insatser. Dit kan räknas till exempel aktiviteter som att genomföra offentliga seminarier eller publicera filmer på nätet. Lagförslaget stötte på så stark kritik att det bordlades i väntan på att förändringarna skulle ses över på nytt. I skrivande stund har man ännu inte förtydligat texten.

”En möjlig följd av den nya lagstiftningen är att utländska agenter skärs av från civilsamhället i stort, och från själva samhället. Staten kommer att kunna kontrollera allt upplysningsarbete som den vill.”

Polina Filippova, Sacharovcentret

Även massmedier blir utländska agenter

År 2019 infördes en separat lagstiftning som möjliggör att stämpla även massmedier som utländska agenter. Den första tiden användes lagen framförallt mot USA-finansierad media såsom de olika lokala delarna av **Radio Free Europe/Radio Liberty** som för övrigt belagts med över 20 miljoner kronor i böter

för att de vägrat kalla sig för utländska agenter. Under 2021 har registret fyllts på ordentligt och flertalet ryska oberoende medier har nu stämplats som utländska agenter, däribland **Meduza**, **VTimes** (som sedermera valde att lägga ner sin publikation), **TV-kanalen Dozjd**, grävjournalistikplattformen **Viktiga berättelser**, **Caucasian Knot**.

Detta har bland annat föranlett att de fått problem med sina annonsintäkter då många företag inte vill göra reklam i medier som stämplats som utländska agenter, och att det blivit svårare att hitta människor som vill ställa upp på intervjuer och delta i deras program. Registret består idag av 27 massmedier.

För ett år sedan kom också en ny lagändring som möjliggjorde att även enskilda journalister kunde stämplas som utländska agentmedier.

En skillnad mot den del av agentlagstiftningen som rör ideella organisationer är att massmedier är undantagna kriteriet om politisk verksamhet. För att bli klassad som mediaagent så ska man 1) sprida information till en större publik och 2) ta emot finansiellt stöd från utlandet, oavsett summa. I augusti klargjorde myndigheterna vad som kan föranleda att man registreras som individuell mediaagent och där märks bland annat att man fått resan betald för att delta i en internationell konferens.

Man kan även klassas som utländsk mediaagent om man tar emot finansiering från utlandet och sprider eller förekommer i material som tagits fram av utländska media-agenter. Som utländsk mediaagent behöver man redovisa sin verksamhet och ekonomi vid fyra tillfällen per år (ett dokument på över 40 sidor) samt lägga till följande mening i varje material man publicerar, inklusive på inlägg i sociala medier:

DETTA MEDDELANDE OCH/ELLER MATERIAL ÄR SKAPAT OCH/ELLER SPRIDS AV ETT UTLÄNDSKT MASSMEDIUM SOM UTFÖR VERKSAMHET I EGENSKAP AV UTLÄNDSK AGENT OCH/ELLER EN RYSK JURIDISK PERSON SOM UPPFYLLER FUNKTIONEN AV EN UTLÄNDSK AGENT.

Massmedier som sprider information från en utländsk agent måste också informera att källan är en utländsk agent, gör man inte det blir det höga böter. Massmedier som stämplats som agenter kan dömas till böter på mellan ca 1 000 och 500 000 SEK om de inte märker ut att de är utländska mediaagenter och sköter sin redovisning korrekt. I förlängningen kan massmediet blockeras och mediaagenten dömas till fängelse i upp till två år.

Lagstiftningen som möjliggör för individer att registreras som media-agenter användes första gången i december 2020 då fem ryska medborgare mot sin vilja registrerades som utländska mediaagenter. En av dem var den kände människorättsförsvararen Lev Ponomarjov som fram till mars 2021 ledde rörelsen **För mänskliga rättigheter**. I ljuset av den hårdnande agentlagstiftningen valde han då att lägga ner sin organisation.

I oktober 2021 blev Lev Ponomarjov även den första individuella mediaagent mot vilken det inletts en rättsprocess för att han inte kommenterat i alla sina inlägg i sociala medier att han är en utländsk agent. I en annan mediaagents fall är det nu uppe för prövning om han kan bötfällas för att inte ha skrivit att han är en utländsk agent när han uppdaterade sin profiltbild på Facebook.

En annan person som stämplats som individuell mediaagent är den feministiska aktivisten Darja Apachontjitj. Darja Apachontjitj drev bland annat en feministisk Youtube-kanal, skapade anti-vålds-konst, arrangerade gatuaktioner och arbetade som språk-

lärare. Darja Apachontjitj fick lön från **Röda Korset** och tog emot ett arvode för en artikel i **Le Monde**, vilket gjorde att hon uppfyllde kravet på utländsk finansiering. På grund av påtryckningarna mot henne har hon känt sig tvungen att lämna landet.

Under 2021 har registret över individuella agentmedier regelbundet fyllts på och består nu av 47 individer. Av dem är dock cirka hälften inte journalister utan aktivister i det civila samhället, varav de flesta är aktiva i valövervakningsorganisationen **Golos**. Bland de senast tillagda namnen i registret återfinns juristen Galina Arapova som leder **Centret för skydd av mediers rättigheter**, som under 25 års tid hjälpt och försvarat journalister i Ryssland.

Bland de journalister som förts upp i registret märks bland annat Sergej Smirnov, chefredaktör för **MediaZona**, Roman Badanin, chefredaktör för **Projekt**, Olesija Sjmagun från **Viktiga berättelser** och Sergej Markelov som bland annat skrivit för **7x7** och **Radio Free Europe/Radio Liberty**.

Ny lagstiftning som inkluderar individer

Som en del i det lagpaket från december 2020 som nämnts tidigare finns nu också möjligheten att registrera även individer och icke-registrerade sammanslutningar som utländska agenter. Lagförslagen var en del av en större samling lagförslag med syfte att förhindra utländskt inflytande och det påstådda hotet från väst.

Från och med sommaren 2021 måste individer som ägnar sig åt politisk verksamhet och tar emot stöd från utlandet registrera sig som utländska agenter. Enligt den nya lagen behöver stödet inte vara finansiellt utan det kan också röra sig om organisatoriskt stöd. Även att ta emot stöd från ryska organisationer och personer som i sin tur tagit emot medel från utlandet utgör en grund

för att stämplas som utländsk agent. Individer som registrerats som utländska agenter förbjuds att ställa upp i val och inneha poster som tjänstemän inom statlig förvaltning. De måste märka allt de gör med information om att de är utländska agenter och redovisa sina aktiviteter och sin privatekonomi till myndigheterna två gånger per år. Det finns redan flera organisationer som rapporterat att de fått svårare att rekrytera och behålla personal efter att myndigheterna givits möjlighet att föra upp individer i agentregistret.

Individer som begår upprepade förseelser mot agentlagen ska kunna prövas enligt brottsbalken. I värsta fall kan det komma att resultera i fängelsestraff på upp till fem år, vilket alltså är det strängaste straffet som en agent kan dömas till.

Utöver politisk verksamhet kan även insamlande av information om den ryska militären, som skulle kunna användas emot Rysslands säkerhet av utländska intressen, leda till att man registreras som utländsk agent. Just för denna kategori är kravet på upprepade förseelser undantaget och brott mot lagstiftningen kan därmed direkt leda till en fängelsedom på upp till fem år. Till följd av denna lagändring har människorättsorganisationen Sankt Petersburgs Soldatmödrar efter 30 års arbete beslutat sig för att lägga ner sin verksamhet som var inriktad på direkt hjälp till personer i det militära.

Ännu har dock ingen blivit registrerad som individuell utländsk agent. Däremot har myndigheterna redan börjat använda sig av möjligheten att stämpla icke-registrerade sammanslutningar som utländska agenter. Människorättsorganisationen **OVD-info** som bevakar mötesfriheten i Ryssland blev tillsammans med valövervakningsnätverket **Golos** de två första icke-registrerade sammanslutningarna att föras upp i registret. För Golos del var det andra

gången de stämplades som utländska agenter. Första gången var redan år 2014, varpå de beslutade att likvidera organisationen för att fortsätta verka som ett oregistrerat nätverk.

Med de senaste förändringarna i agentlagstiftningen spelar alltså ens juridiska status inte någon roll längre, och Golos kunde därför föras upp i registret igen. I justitieministeriets register står det i Golos fall som motivering under rubriken utländsk finansiering enbart: en armenisk medborgare.

Som nämnts ovan fördes dessutom närmare 20 av Golos medarbetare in i registret över individuella mediaagenter, och en internationell valövervakningsorganisation som de är medlemmar i klassades som oönskad organisation under sommaren 2021.

Internationell kritik

Från internationellt håll har man varit väldigt kritisk till både agentlagen som sådan och till de senaste förändringarna från 2020. Redan år 2014 granskade Venedigkommissionen, som är ett juridiskt rådgivningsorgan inom Europarådet bestående av oberoende experter på konstitutionell rätt, den ryska agentlagstiftningen och riktade kritik mot den. När man under sommaren 2021 gjorde en ny genomgång av de senaste förändringarna fann man att dessa utgör en tydlig kränkning av mänskliga fri- och rättigheter.

Även Europaparlamentet har riktat kritik mot agentlagen och uppmanat att agentlagen avskaffas. Den svenska utrikesministern Ann Linde har också lyft frågan om agentlagstiftningen i möten med företrädare för de ryska myndigheterna.

Lagen om oönskade organisationer

Om agentlagen syftar till att försvåra arbetet för de ryska organisationer som tar emot utländskt stöd, så finns även en kompletterande lag för att stoppa de internationella organisationer som arbetar tillsammans med dem. År 2015 infördes lagen om "oönskade organisationer" som förbjuder internationella organisationer som utgör ett hot mot Rysslands säkerhet att verka på ryskt territorium.

Lagen har dock i hög grad kommit att användas mot organisationer som verkar för demokrati och mänskliga rättigheter. Riksåklagarämbetet beslutar om vilka som anses vara oönskade och de som klassas som sådana blir då helt förbjudna att verka i Ryssland, samtidigt som ryska medborgare förbjuds ha samröre med dem.

I början var det främst amerikanska organisationer som klassades som oönskade, men på senare år har lagen också drabbat flertalet europeiska biståndsorganisationer, och under 2021 klassades även den första mediasajten som oönskad.

För närvarande har 50 organisationer klassats som oönskade. Av dem är några politiska initiativ, framförallt ett antal av exil-oligarken Michail Chodorkovskijs olika projekt, vilka för övrigt antagligen är de som drabbats hårdast av lagen under de gångna åren. Några är religiösa grupper såsom Falun Gong och evangelistiska kyrkor i olika forna Sovjetländer. Men här återfinns även organisationer som arbetar med valövervakning, stöd för lokaldemokrati, uppbyggnad av ett starkt civilsamhälle, forskningscentrum samt utbytesorganisationer.

Exempel på oönskade organisationer i Ryssland:

”Det öppna Ryssland” Landsomfattande oppositionell demokratiseringsrörelse understödd av Michail Chodorkovskij. Ägnade sig åt upplysningsarbete om demokratifrågor, drev journalistiska projekt, deltog i val. Valde efter många års ständiga trakasserier mot dess aktivister att lägga ner sin verksamhet 2021 då man ansåg att riskerna blivit för stora. Klassad som oönskad år 2017 på grundval av att man ansågs ha underblåst protester, diskrediterat val och utgjort ett hot mot den konstitutionella ordningen och rikets säkerhet.

”German-Russian Exchange” Den rysk-tyska utbytesorganisationen har bedrivit omfattande upplysningsarbete och utbytesprogram för unga ryssar och tyskar sedan 1992 i syfte att öka kontakterna och förståelsen mellan folken. Klassad som oönskad för att man anses ha rättfärdigat terrorism och understött separatistiska och nationalistiska strömningar, gjort icke-traditionella värderingar mer lättillgängliga och förvanskat den ryska historien.

”European Platform for Democratic Elections” Ett nätverk av internationella organisationer som bedriver valövervakning på den europeiska kontinenten och där även Svenskt Internationellt Liberalt Center (SILC) är medlemmar. Klassad som oönskad i mars 2018, precis innan det ryska presidentvalet skulle hållas. Anses ha kränkt mänskliga rättigheter och specifikt ryska medborgares rättigheter. I samband med att man blev oönskad smutskastades man även i TV där man anklagades för att ha intervenerat i det ryska valet och tjänat som ett verktyg för att få makten i Ryssland.

”People in Need” En välrenommerad människorättsorganisation baserad i Tjeckien som verkat för mänskliga rättigheter runtom i världen i närmare 30 år. Som namnet antyder ger man stöd till

behövande människor, till exempel de som fallit offer för krig och naturkatastrofer. I Ryssland arbetade man bland annat med att hjälpa dem som drabbats av kriget i Tjetjenien. Klassad som oönskad år 2019 på grund av att man ansågs ha kränkt de mänskliga rättigheterna.

"Bard College" Amerikanskt lärosäte grundat 1860 som i Sankt Petersburg samarbetat med det statliga universitetet och bidragit till att bygga upp ett lärosäte som skulle forska om bland annat demokratifrågor. Klassad som oönskad på grund av att dess verksamhet anses utgöra ett hot mot den konstitutionella ordningen och rikets säkerhet. Filantropen George Soros hade nyligen ingått samarbete med bland annat Bard College.

Att som rysk medborgare i någon form ha ett samröre med sådan organisation är olagligt. En rysk medborgare som ändå samarbetar med dessa organisationer och deltar i den oönskade organisationens program riskerar böter eller vid upprepade förseelser – fängelse. På det sättet används även denna lag som en metod att komma åt alltför obekväma röster i det ryska samhället.

Det är många aktivister inom det civila samhället som dömts till administrativa straff enligt lagen om oönskade organisationer. En handfull har fått se sig ställda inför rätta för upprepade överträdelser. I början av 2021 föll den första straffrättsliga domen, det var **Det öppna Rysslands** samordnare i Rostov-vid-Don, Anastasija Sjevtjenko, som dömdes till fyra års villkorlig dom för samröre med oönskad organisation (detta omvandlades senare till tre års villkorlig dom).

Som ledarfigur för rörelsen i staden hade Sjevtjenko bedrivit ett aktivt opinionsarbete om demokratifrågor genom att bland annat arrangera politiska debatter, gatuaktioner och föreläsningar om

medborgerliga rättigheter. Då det är dessa handlingar som ligger till grund för den fällande domen blir följaktligen hennes enda brott att hon har utövat sin rätt till yttrande- och föreningsfrihet. Precis som i fallet agentlagen och oklarheterna om vad "politisk verksamhet" egentligen betyder så är lagen om oönskade organisationer även den mycket vagt formulerad. Vad det innebär att ha samröre med en organisation blir en tolkningsfråga.

Ett av de senaste uppmärksammade fallen för samröre med oönskad organisation rör oppositionspolitikern Andrej Pivovarov som ledde **Det öppna Ryssland**. Efter att han på sociala medier delat ett inlägg med uppmaningen att stödja lokala oppositionella kandidater i valet greps han på ett flygplan som var på väg att lyfta och åtalades för att ha brutit mot lagen om oönskade organisationer. Bara veckan tidigare hade han tillkännagett att man lägger ner Det öppna Ryssland i syfte att skydda medlemmarna från fortsatt förföljelse.

I upptakten till parlamentsvalet 2021 greps också en hel konferenssal full av oppositionspolitikere som samlats för att diskutera strategier inför kommande parlaments- och lokalval under parollen Demokratiforum 2021. Myndigheterna ansåg att forumet arrangerats av Det öppna Ryssland och att de oppositionella därmed samverkat med en "oönskad" utländsk organisation.

Det finns även andra, mindre kända exempel på hur man kan tolka formuleringen om samröre. Den ryska miljöaktivisten Andrej Rudomacha från **Norra Kaukasus Miljövaktare** lät sig år 2019 intervjuas av **MBCh media** (ett ambitiöst mediaprojekt som finansierats av Chodorkovskij och som under 2021 lagts ner efter att sajten blockerats) om den rättsprocess som han driver efter att ha blivit överfallen och misshandlad.

Efter intervjun dömdes Rudomacha till böter för att ha haft samröre med oönskad organisation, alltså enbart för att han intervjuats av en TV-kanal med lösa band till en oönskad organisation.

Även Igor Kaljapin som leder den ansedda människorättsorganisationen **Kommittén mot tortyr** blev i september 2021 belagd med böter efter man funnit honom skyldig till samröre med oönskad organisation. Efter ett tips från en privatperson fann myndigheterna att organisationen på sin hemsida flera gånger refererat till ovan nämnda oönskade organisation People in Need.

Inläggen var dock från åren innan People in Need klassats som oönskad, något som inte stoppade myndigheterna från att finna honom skyldig till samröre med oönskad organisation. Enligt de nya förändringarna i lagstiftningen blir det straffrättsligt åtal vid hans nästa, eventuella, förseelse.

Också Andrej Gluchov, en jurist som leder **Apologia Protesta** som erbjuder juridiskt stöd till de som deltar i fredliga demonstrationer, har belagts med böter för samröre med oönskad organisation i ett liknande fall som Kaljapins. Man fann att han vid nio tillfällen delat inlägg från **Det öppna Ryssland** i sociala medier, varav enbart tre var delade efter det att man klassat Det öppna Ryssland som oönskad.

Enligt Det öppna Ryssland rör det sig om hundratals aktivister runtom i landet som dömts till administrativa straff för samröre med oönskade organisationer.

Ökad risk att dömas för samröre

Under 2021 antogs ett antal förändringar även i lagen om oönskade organisationer. Den stora förändringen var att man sänkte

tröskeln för att kunna bli straffrättsligt åtalad för samröre med oönskad organisation. Om det tidigare behövdes två administrativa domar för att en fängelsedom skulle kunna bli aktuell så har det idag sänkts till en för gemene man, medan man kan dömas till fängelse direkt vid första förseelsen om man befinner sig i en ledande position i en oönskad organisation. Dock sänks straffen från max sex till fyra års fängelse för samröre. För de som anses ha ledande positioner gäller sex års fängelse som maxstraff, och för de som samlar in pengar till en oönskad organisation kan det bli fängelse upp till fem år.

En annan förändring innebär att även den utländska eller internationella organisation som erbjuder tjänster eller överför pengar till en organisation som klassats som oönskad kommer att klassas som oönskad. Dessutom utvidgas lagen till att gälla även utanför Rysslands gränser. Den ryska medborgare som deltar i aktiviteter i utlandet som arrangeras av en oönskad organisation kan bli hållen ansvarig för detta vid hemkomsten.

Parallellt med att man förstärkt lagen så har man även använt den på nya sätt. Det mest anmärkningsvärda är kanske att man klassat det första massmediet som oönskad organisation. Mediesajten **Projekt** (som är registrerad i USA), under ledning av Roman Badanov, avslöjade på regelbunden basis korrupcion inom den högsta ledningen i Ryssland.

Under sommaren 2021 genomfördes husrannsakingar hos dess journalister. Fem av journalisterna sattes upp i registret över utländska agenter och Projekt förklarades oönskat i Ryssland. Badanov tillkännagav inom kort att han lämnat Ryssland och att sajten skulle läggas ner. I ett uttalande efter att Projekt utnämns till oönskad menade åklagarämbetet att de utgjorde ett hot mot den konstitutionella ordningen och Rysslands säkerhet. I och

med att man inte får ha samröre med en oönskad organisation så kan ett av syftena vara att på detta sätt stoppa spridandet av dess artiklar då att dela en sådan artikel skulle kunna klassas som just samröre.

Många i Ryssland använder dock humorn som vapen och drar sig inte för att driva med agentstämpeln. Journalisterna i Projekt är inget undantag. Man har nu startat upp en ny sajt under namnet **Agentstvo**. Även de grävande journalisterna från Viktiga berättelser registrerade sig under nytt namn som **Viktiga agenter**.

ANDRA HOT MOT FÖRENINGSFRIHETEN

Allt svårare att demonstrera

Mötesfriheten, som är nära kopplad till föreningsfriheten och tydligen inverkar på civilsamhällets möjligheter att verka, är även den begränsad i Ryssland, och den lagstiftning som reglerar den har förstärkts under det senaste året. Idag är det väldigt svårt för civilsamhället att använda sig av gatuprotester som en meningsfull metod. Det finns flera lagar som reglerar när, var, hur, av vem och av vilken anledning mötesfriheten får praktiseras och det är svårt att få tillstånd att hålla det som kan uppfattas som en regimkritisk demonstration. Om demonstrationen beviljas så är det ofta inte i stadskärnan och de flesta som demonstrerar gör det därför genom enmansdemonstrationer. En förändring i lagstiftningen från december 2020 är att utländska agenter numera är förbjudna att finansiera demonstrationer, vilket kan inbegripa även material som används i demonstrationen. Den som arrangerar en demonstration där över 500 personer väntas delta är sedan årsskiftet även tvungen att lämna in en finansiell redovisning till myndigheterna över demonstrationens inkomster och utgifter. Det är numera krav på att all finansiering av en demonstration ska

ske genom ett bankkonto, och de som önskar skänka pengar för att demonstrationen ska kunna genomföras måste ange alla sina personuppgifter i samband med inbetalningen. Även bötesbeloppen för brott mot demonstrationslagstiftningen har ökat från ca 500 kronor år 2012 till ett maxbelopp på 30 000 kronor år 2021.

En annan förstärkning av lagstiftningen innebär att de personer som dömts enligt lagen om upprepade förseelser mot demonstrationslagstiftningen förbjuds att under fem år ställa upp i allmänna val. Redan sedan tidigare kunde man straffas med fängelse för upprepade brott mot demonstrationslagen, något som nyligen drabbade miljöaktivisten Vjatjeslav Jegorov från Kolomna. Jegorov hade vid flera tillfällen deltagit i protester mot att Kolomna skulle tvingas importera sopor från Moskva och dömts till tre administrativa straff innan det väcktes åtal mot honom. Han dömdes sålunda till femton månaders fängelse för att vid upprepade tillfällen ha deltagit i otillåtna demonstrationer.

Vad räknas som en extremistisk organisation?

Det finns även en rysk lag som förbjuder organisationer som anses vara extremistiska. Den har hittills enbart använts mot regimkritiska rörelser i ett enda fall: när man stämplade den Krim-tatariska folkförsamlingen Mejlis som extremistisk år 2016. Men bland de närmare hundra förbjudna extremistiska organisationerna så återfinns numera även Aleksej Navalnyjs oppositionella rörelse, vilket tagit tolkningen av vad som anses vara en extremistisk organisation till en helt ny nivå.

Fängelsestraffen för att ha tillhört eller finansierat en extremistisk organisation är höga, vilket gjorde att stora delar av toppskiktet i Navalnyjs rörelse lämnade Ryssland under 2021 när det stod klart att man kunde klassas som extremistisk organisation.

Lagen förbjuder även spridande av symboler kopplade till den extremistiska organisationen, vilket föranledde en intensiv våg av trakasserier mot hans anhängare under upptakten till parlamentsvalet då otaliga aktivister runt om i landet kallades in till ständiga förhör och fick spendera dagar i arresten. Kända oppositionspolitiker såsom Ilja Jasjin och Lev Sjlossberg hindrades effektivt från att ställa upp i det senaste valet eftersom lagen utvidgats till att även förbjuda de som deltagit i en extremistisk organisation från att ställa upp i allmänna val, trots att deras kontakt med Navalnys rörelse varit begränsad.

Även om denna lag hittills inte tillämpats mot det oberoende civilsamhället så finns det efter extremismstämplen mot Navalnys rörelse en utbredd oro för hur denna lagstiftning kan komma att användas i framtiden.

Trakasserier vanligt förekommande

Utöver repressiva lagar möter det ryska civilsamhället även andra utmaningar. De ryska myndigheterna arbetar aktivt för att minska det civila samhällets manöverutrymme med olika medel. Vissa av de som jobbar med känsliga frågor står under övervakning av säkerhetstjänsten som kommer på "förebyggande besök" hos aktivister och i vissa fall även hos deras släktingar.

De flesta har slutat prata i telefon eftersom de utgår ifrån att de är avlyssnade. Inspektioner från olika myndigheter såsom Skatteverket, brandskyddskontroller och diverse polisbesök med olika förevändningar är sådant man får vara beredd på. Många har varit utsatta för husrannsakingar som genomförs hos organisationer och dess företrädare. Aktivisternas dokument och tekniska utrustning tas då i beslag och går igenom. Företrädare för organisationer i det civila samhället blir regelbundet smutskastade i media.

Vissa organisationer har svårt att hitta lokaler att hyra för att genomföra verksamhet i. Även andra lagar kan försvåra vissa gruppers arbete, HBTQI-organisationer har till exempel även "gay-propagandalagen" att förhålla sig till.

Många lever under ständig press från inte bara myndigheter utan även från andra fientligt inställda aktörer i samhället. Aktivisterna i det civila samhället utsätts för rena hot, misshandel och trakasserier från kriminella element, ibland med kopplingar till myndigheter och lokala affärsintressen. Straffriheten för brott begångna mot aktivister i civilsamhället är utbredd och hot och våld mot dess företrädare negligeras allt som oftast av de rättsvårdande myndigheterna.

Rättslösheten är omfattande och de drabbade kan inte räkna med att få upprättelse. Även om de ryska myndigheterna inte är direkt skyldiga så har man skapat ett klimat där regimkritiker upplevs som lovligt byte.

Det finns exempel på aktivister som har stämts av lokala makt-havare för förtal när de avslöjat misstänkt korruption. Aktivister inom det civila samhället kan även bli falskt anklagade för att ha begått brott som inte är direkt kopplade till den verksamhet man bedriver, såsom skedde med **Memorials** chef i Tjetjenien Ojub Titijev som dömdes till fängelse för påstått narkotikainnehav i en rättsprocess som av oberoende bedömare ansågs vara uppenbart politiskt motiverad.

Den allt ökande pressen och osissheten kring hur lagar används har skapat en rädsla och känsla av osäkerhet som många aktivister ständigt bär med sig. Insikten att de faktiskt kan frihetsberövas för sitt arbete gör att många lever med ständig stress. Det är en svår miljö att arbeta i, och många lever i ständig beredskap att

lämna Ryssland om de måste. Många ryska civilsamhällesaktivister har redan tvingats fly landet, ett fenomen som ökat markant under det senaste året.

Det är framförallt oppositionella som varit tvungna att lämna Ryssland, men flera massmedier har också evakuerat sin personal. En av de senaste personerna som tvingats i landsflykt är advokaten Ivan Pavlov som ledde människorättsorganisationen Team 29, en organisation som dels erbjöd juridiskt stöd till de som utsatts för människorättskränkningar, dels hittade kreativa vägar för att bedriva upplysningsarbete om medborgerliga rättigheter.

CIVILSAMHÄLLETS ENGAGEMANG INGER HOPP

Fortsatt kampvilja mot alla odds

Även om myndigheterna gör sitt bästa för att försöka begränsa civilsamhällets möjligheter att bedriva sitt arbete så fortsätter organisationerna att arbeta för de värden de tror på och försöker ständigt hitta nya vägar att fortsätta framåt. Att myndigheterna är tvungna att ta till ökande repression är också ett tecken på ett starkt och framgångsrikt civilsamhälle.

Lokala protester flammar upp då och då, människor sluter sig samman i mer löst sammansatta initiativ och är beredda att kämpa tillsammans för att nå sina mål. Det unga ryska civilsamhället är oerhört kreativt, engagerat och berett att testa allehanda nya arbetssätt för att kunna fortsätta driva sina profilfrågor. De har förstått vikten av upplysningsarbete och försöker nå ut genom moderna metoder och angreppssätt. Det finns mycket som det svenska civilsamhället kan lära av sina ryska kollegor.

”På de tio år som vi har varit aktiva har civilsamhället i Ryssland ständigt utvecklats och blivit starkare, intressantare och mer kompetent och med en djupare respekt för mänskliga rättigheter”

Grigorij Ochotin, OVD-info i en SVT-intervju hösten 2021

Och trots att de ofta motarbetas så visar deras envisa arbete att civilsamhället fyller en viktig funktion och kan åstadkomma förändring.

De ”utländska agenterna” fortsätter att arrangera veckolånga mijo-skolor ute i naturen för barn, de tar fram instruktioner för hur man bör agera om man grips under demonstrationer och håller kurser i försvar av allmänintressen. De försvarar människor som utsatts för övergrepp av myndigheterna i domstol, de arrangerar HBTQ-festivaler, de tar fram lagförslag i syfte att förbjuda våld i hemmet. De skickar förnödenheter till fängelseinterner, får myndighetsföreträdare fällda för tortyr och rapporterar om valfusk. De föreslår förbättringar inom polisväsendet, utreder Stalinterrorn, de publicerar information om människorättsbrott i Norra Kaukasus och för statistik över politiska fångar. De hjälper dessutom utsatta grupper med stöd och rådgivning, genomför seminarier, föreläsningar och debatter, avslöjar korruption, upprätthåller hotlines för utsatta kvinnor och så vidare och så vidare.

När det under sensommaren 2021 inleddes en omfattande kampanj mot agentlagen i det ryska civilsamhället, lyckades man på kort tid samla ihop över 150 000 namnunderskrifter mot lagen. Organisationer spred information om hur agentlagen används, krävde ett fullständigt avskaffande av den, och lade upp bilder där man ändrat begreppet till något mer passande för sin organisation: agenter för naturen, agenter för människan, agenter för fångarna, agenter för det fria ordet mm. Man lekte med den obligatoriska texten och ändrade den till den bild som visas på den här rapportens baksida;

DETTA MATERIAL OCH/ELLER MEDDELANDE ÄR FRAMTAGET AV EN ORGANISATION OCH/ELLER MASSMEDIUM SOM KRÄVER ETT FULLSTÄNDIGT AVSKAFFANDE AV AGENTLAGSTIFTNINGEN

I början på oktober 2021 höll oberoende medier och civilsamhället gemensamt en heldags solidaritetslivesändning där de krävde fullständigt avskaffande av agentlagen. I sändningen deltog flera aktivister, journalister, människorättsförsvarare och kulturpersonligheter och den sågs av närmare 200 000 tittare.

Samtidigt som repressionen ökar kan man se en ökad medvetenhet och samhällsengagemang hos framförallt unga ryssar. Dessa bär ofta på en helt annan syn på medborgarskapet och vill se ett öppnare och friare samhälle. Många av dem är medvetna om vilken auktoritär stat de lever i, är regimkritiska och kräver respekt för sina mänskliga rättigheter. I **Levadacentrets** senaste enkätundersökning om agentlagen framkommer det att 50% av ryska ungdomar ser agentlagen som ett sätt för staten att utöva påtryckning mot obekväma röster.

Föreningsfriheten utgör en avgörande förutsättning för att en demokratisk utveckling en dag ska kunna komma till stånd, och det civila samhället sitter på en stor potential att förändra landet – om det tillåts verka.

Visst är det möjligt att samarbeta med det ryska civilsamhället!

Det finns alltså en modig rysk demokrati rörelse som vägrar ge upp kampen för en demokratisk utveckling och ökad respekt för de mänskliga rättigheterna. Och det är den rörelsen som vi i Sverige bör intensifiera vårt samarbete med och stödja på olika sätt. Den ökade repressionen påverkar naturligtvis hur vi kan göra detta. För många ryska organisationer blir riskerna med samarbeten

med utländska aktörer mycket stora, och det kräver stor kunskap, flexibilitet, lyhördhet, kreativitet och beredskap från svenskt håll om hur man hanterar dessa risker för att inte utsätta samarbetspartners för onödiga risker. Då lagstiftningen ständigt förändras kräver det att man håller sig ajour med utvecklingen, för det som är möjligt att göra idag kanske inte kommer att vara det om två månader.

Men det är också viktigt att vara medveten om det stora stödbehovet och att många vill fortsätta verka trots riskerna. Vi får inte i deras ställe besluta att det är för riskabelt och istället välja andra och mindre riskfyllda projekt att stödja. Även om det blivit svårare är det trots allt fortsatt möjligt för civilsamhället att genomföra relevant verksamhet i Ryssland. Och hos just de organisationer som är mest utsatta finns det – trots alla svårigheter – en vilja att fortsätta verka för det de tror på.

Vi bör eftersträva att skapa ett långsiktigt och nära partnerskap med de ryska aktörer som jobbar för demokratisk förändring. Östgruppen vill se ett starkt svenskt engagemang för en demokratisk utveckling i Ryssland och ett självklart inslag i detta bör vara ett höjt demokratistöd. Om det svenska anslaget till människorättsförsvarare och andra aktörer inom den ryska demokratiörelsen ökades skulle mycket mer kunna genomföras. Stödet behöver vara väldigt flexibelt och även kunna komma mindre initiativ ute i regionerna till gagn. Och det måste vara anpassat efter den realitet som råder på plats. I vissa fall kan ett rimligt mål vara att försöka garantera överlevnaden för de viktigare civilsamhällesorganisationer.

Utöver ett utökat stöd till det civila samhället på plats i Ryssland, bör vi även försöka möjliggöra för de som tvingats i exil att kunna fortsätta sin aktivism. I en digitaliserad värld kan många

frågor drivs vidare från utlandet. Viktigt är också att erbjuda generösare möjligheter till aktivister i civilsamhället till multipla Schengenvisum och möjligheter att lämna landet om de måste.

Den ryska regimen vill att det politiska livet ska utspelas enligt dess vilja, men vi i omvärlden bör välja vår egen väg och ensidigt underlätta det vi anser viktigt. Den lagstiftning som beskrivits ovan syftar inte enbart till att begränsa utländsk finansiering eller pressa civilsamhället till tystnad, utan lika mycket om att begränsa kontakterna mellan det ryska civilsamhället och omvärlden. Vi behöver svara med att fortsätta - och utöka - alla möjligheter till kontakter, med särskild inriktning på civilsamhället och unga ryssar.

Vi behöver uppmuntra och underlätta utökade kontakter som ett mål i sig, utan krav på konkreta programverksamheter med tillhörande resultat. EU bör anta och aktivt söka förverkliga en vision om visumfrihet för hela det ryska folket i syfte att möjliggöra ett mer frekvent och lättare utbyte folken emellan. Det skulle också visa det ryska folket att vi inte är dess motståndare utan att vi vill ha goda relationer med dem.

Stödet till aktörer inom det ryska civilsamhället behöver inte enbart innebära ett finansiellt stöd, det är minst lika viktigt att vi visar att vi står solidariska med dem, att deras åsikter är viktiga för oss, att deras röster hörs i den svenska debatten och att vi är intresserade av deras erfarenheter. Svenska aktörer gör redan nu mycket som är bra, men det ryska civilsamhället kan stödjas ännu mer, genom tydligare stöduttalanden och ökad uppmärksamhet kring dess situation.

ÖSTGRUPPENS REKOMMENDATIONER TILL SVENSKA BESLUTFATTARE

- Höj det svenska demokratibiståndet till Ryssland i syfte att stödja den ryska människorättsrörelsen samt främja ett fördjupat samarbete mellan det svenska och ryska civilsamhället
- Öka möjligheterna till utbyten mellan Sverige och Ryssland för framförallt unga ryssar och aktiva i det civila samhället
- Inför visumlättnader för den ryska befolkningen och erbjud en fristad i Sverige för de aktivister som tvingas lämna landet med möjlighet att fortsätta sitt arbete härifrån
- Gör uppmuntrande uttalanden till stöd för människorättsrörelsen och protestera tydligt mot inskränkningar av de mänskliga rättigheterna. Berätta offentligt om de människorätsfrågor som diskuterats vid högnivåmöten och de svenska representanternas syn på dem
- Upprätthåll regelbundna kontakter med demokratirörelsen. Prioritera att träffa företrädare för civilsamhället och inkludera dem vid alla typer av möten
- Inför sanktioner mot de företrädare för den ryska regimen som inskränker föreningsfriheten

FÖRDJUPNING

”Så tystas de kritiska rösterna” av Sofia Uggle och

”Utländska agenter” av Tobias Ljungvall

<https://ostgruppen.se/vart-arbete/publikationer/rapporter/>

Filmen ”Utländsk Agent” och andra filmer på vår youtube-kanal

<https://www.youtube.com/Ostgruppen>

OVD-infos Inoteka <https://ovdinfo.org/inoteka>

***Vill du engagera dig för de mänskliga rättigheterna?
Kolla vår engagemangsguide på Östgruppens hemsida
och kom med som medlem så blir vår röst starkare!***

**DETTA MATERIAL OCH/ELLER MEDDELANDE ÄR
FRAMTAGET AV EN ORGANISATION OCH/ELLER
MASSMEDIUM SOM KRÄVER ETT FULLSTÄNDIGT
AVSKAFFANDE AV AGENTLAGSTIFTNINGEN**

Vid årsskiftet 2020/2021 antogs en rad nya lagar i den ryska statsduman som drastiskt inskränker föreningsfriheten. Många av lagändringarna utgör en breddning av redan existerande lagstiftning om utländska agenter, samt förstärker lagstiftningen om oönskade organisationer. Båda de här lagarna har kommit att tillämpas i allt högre grad under det senaste året och används för att tysta obekväma röster i det ryska samhället.

Det senaste årets snabba repressiva utveckling i Ryssland riskerar att dramatiskt försvåra förutsättningarna för det oberoende civilsamhället, som under många år redan arbetat i stark motvind. Trots den ökade pressen finns dock många modiga aktörer som är beredda att fortsätta verka för ökad respekt för de mänskliga rättigheterna och för en demokratisk förändring i Ryssland. Dessa behöver nu vårt stöd mer än någonsin.